

UOT 341.322.5

Əlövsət ALLAHVERDİYEV

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi
İnsan hüquqları və informasiya hüququ
UNESCO kafedrasının müəllimi
e-mail: alovsatallahverdiyev@bsu.edu.az
 ORCID:0000-0001-9442-3853
 DOI: <https://doi.org/10.62130/KUOU7945>

ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİ ZAMANI TÖRƏDİLMİŞ MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİNƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQI YANAŞMA

XÜLASƏ

Məqalə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə erməni silahlı birləşmələri tərəfindən törədilən beynəlxalq cinayətlərə həsr olunmuşdur. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi bitsə də münaqişə dövründə törədilmiş müharibə cinayətləri və digər beynəlxalq cinayətlərin tam araşdırılmadığı və təqsirkarların cəzalandırılmadığı məqalədə xüsusi vurğulanmışdır. Bununla bərabər, məqalədə erməni silahlı birləşmələrinin törətdikləri müharibə cinayətləri birbaşa Cenevrə Konvensiyaları və beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozuntusu olaraq göstərilmiş və təhlil edilmişdir.

Müəllif Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də daxil olmaqla, istənilən beynəlxalq və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrə beynəlxalq humanitar hüquq və beynəlxalq cinayət hüququ prizamasından yanaşılmasının tərəfdarı olduğunu qeyd etmişdir. Belə ki, o, beynəlxalq cinayət hüququ olmadan beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularının araşdırılmasının mümkün olmayacağını qeyd etmişdir.

Açar sözlər: Dağlıq Qarabağ, münaqişə, müharibə cinayətləri, Cenevrə Konvensiyaları, Roma Statutu, beynəlxalq humanitar hüquq

Giriş. Mövzunun mahiyyətinə keçməzdən öncə qeyd etmək istərdik ki, bu gün Ermənistan və Azərbaycan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll olunsada, müharibə dövründə erməni silahlı birləşmələri tərəfindən törədilmiş beynəlxalq cinayətlər araşdırılmamış və onlara beynəlxalq hüquqi qiymət verilməmişdir.

Qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq cinayətlərə iddia müddəti tətbiq olunmadığı üçün erməni silahlı birləşmələri tərəfindən törədilən müharibə cinayətləri, insanlıq əleyhinə cinayətlər və soyqırım cinayətlərinə də iddia müddəti tətbiq olunmayacaq və zamanından asılı olmayaraq, istənilən halda bu cinayətlərin araşdırılması və təqsirkarların məsuliyyətə cəlb olunması mümkündür. Bir

sözle, münaqişə bitsə belə, cinayətkarların cəzalandırılması və cəzasızlıq mühitinin aradan qaldırılması aktual olaraq qalmaqdadır.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi XX yüzilliyin tarixinə ən faciəli münaqişələrdən biri kimi daxil olmaqla, son dərəcə ağır nəticələrə səbəb olmuşdur. Bu münaqişənin nəticəsində milyonlarla insan ağır iztirablara düşər edilmiş, işgəncələrə məruz qalmış və öldürülmüş, sağ qalanlar isə deportasiya olunmuşdur. Təkcə Malibəyli kəndinin 2223 nəfər, Quşçular kəndinin isə 844 nəfər azərbaycanlılardan ibarət əhalisi deportasiyaya məruz qalmış, Quşçular və Malibəyli kəndlərinə (o zaman mövcud olmuş məzənnə ilə) 35 mlrd 195 mln 478 min 249 manat ziyan

dəymişdir [9]. Ermənistanın etnik təmizləmə və soyqırımı niyyətilə törətdiyi əməllər münaqişənin əvvəlindən beynəlxalq birliyə məlum olsa da, təəssüf ki, münaqişənin həlli və təqsirkarların cəzalandırılması istiqamətində heç bir tədbir görülməmişdir. Etiraf etməliyik ki, həmin vaxt ölkəmiz üçün keçid dövrü olduğu üçün Azərbaycan çox ciddi məhrumiyyətlərlə üzləşdi, problemin mahiyyətini dünya ictimaiyyətinə təqdim etməkdə çətinlik çəkdi. Bir tərəfdən beynəlxalq münasibətlərdə baş vermiş bir çox münaqişələr, digər tərəfdən isə keçmiş Sovet İttifaqının dağılması və dağılmanın nəticəsi olaraq ölkəmizə miras qoyduğu problemlər az qala Dağlıq Qarabağ problemini kölgədə qoymuşdu¹. Bu da həqiqət idi ki, münaqişə zamanı törədilən beynəlxalq cinayətləri nüfuzlu beynəlxalq media orqanlarında təbliğ etmək gücümüz yox idi və bu istiqamətdə Azərbaycana dəstək göstərən hər hansı bir ölkə də yox idi. Əslində bu təbii idi, belə ki, Cənubi Qafqazda baş verən mühüm dəyişikliklər fonunda məqsədli şəkildə yaradılmış münaqişə ocaqları ümumi situasiyaya mənfi təsir göstərməklə yanaşı, həm də burada maraqları olan dövlətlərin münasibətlərində həlledici faktor rolunu oynayırdı. Həmin dövrdə Bolqarıstan jurnalisti Tsvetana Paskaleva Çaykənd əməliyyatını işıqlandırdı. Bəzi xarici jurnalistlər əvvəllər SSRİ-nin Soyuq müharibəni uduzmasını vurğulayıb, tədricən etnik münaqişələrin SSRİ-nin bürüdüyünü, onlardan da biri olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsini olduğunu qeyd edirdilər [10, s.180-185].

Münaqişənin tədricən genişlənməsi və daha ağır nəticələrə səbəb olmasına baxmayaraq, təəssüf ki, 30 il müddətində bununla bağlı beynəlxalq səviyyədə elmi araşdırmalar aparılmamışdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə baş vermiş hadisələr beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasına səbəb olduğundan onun elmə gətirilməsi və təhlil olunması çox zəruri idi². Doğrudur,

Azərbaycanın nüfuzlu alimləri tərəfindən münaqişə tarixi və siyasi aspektdən təhlil olunmuş və tədqiq olunmuşdur, lakin onun beynəlxalq hüquqi təhlili zəruridir, törədilən əməllərə görə təqsirkarların məsuliyyəti və mühakimə üsullarının göstərilməsi çox vacibdir.

ƏSAS HİSSƏ

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə beynəlxalq humanitar hüquq və beynəlxalq cinayət hüququ prizmasından yanaşılmalıdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də daxil olmaqla, istənilən beynəlxalq və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrə beynəlxalq humanitar hüquq və beynəlxalq cinayət hüququ prizmasından yanaşılmalıdır. Ona görə ki, beynəlxalq hüququn bu iki sahəsi silahlı münaqişələrə birgə tətbiq olunur. Daha dəqiq desək, əgər beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntuları müharibə cinayətləridirsə, bu cinayətlərə görə məsuliyyəti (fiziki şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyəti) beynəlxalq cinayət hüququ müəyyən edir və cinayətkarların mühakimə olunmasını təmin edir.

Xüsusilə qeyd etmək istərdik ki, erməni silahlı birləşmələri tərəfindən törədilən beynəlxalq cinayətlərin miqyası əsasən, Birinci Qarabağ müharibəsi dövründə daha çox olmuşdur. Hadisələrin kəskinləşdiyi və Azərbaycan ərazilərinin geniş miqyasda işğalının həyata keçirildiyi bir zamanda beynəlxalq birliyin səyi nəticəsində 12 may 1994-cü ildə tərəflər arasında atəşkəs sazişi imzalandı. Sazişin imzalanması təbii ki, münaqişənin həlli demək deyildi, sadəcə münaqişə uzun müddət (1994-2020) dondurulmuş vəziyyətdə qaldı. Bu müddət ərzində Ermənistan silahlı birləşmələri yenə də öz təxribatlarından əl çəkmədi, davamlı olaraq silahlı hücumlar təşkil edir, hərbi qulluqçuları öldürür, yaşayış məskənlərini atəşə tuturdu. Bunu Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru öz çıxışında da təsdiq edərək bildirmişdir ki, atəşkəs imzalandıqdan 2020-ci ilə qədər 1038 hərbcinin, 69 mülki şəxsin yaralandığını, bu rəqəmin ümumilikdə 1107 olduğunu açıqlayıb. Daha sonra o, bildirib ki, 1994-cü il may ayının 12-dən indiyə qədər 398 Azərbaycan hərbcisi, 31 mülki şəxs öldürülüb. Beləliklə, atəşkəs dövründə ümumilikdə 429 nəfər Azərbaycan vətəndaşı qətlə ye-

¹ Əslində Dağlıq Qarabağda münaqişə ocağını məhz SSRİ yaratmışdı. İttifaq belə münaqişələri vaxtilə öz tərkibində olan digər ölkələrdə də yaratmışdı.

² Ermənilərin türklərə qarşı soyqırımı iddiası artıq çox nüfuzlu universitetlərin nəşriyyatları tərəfindən çoxlu sayda dərsliklər nəşr olunub. Hətta bununla bağlı kifayət qədər elektron resurslar mövcuddur.

tirildiyini vurğulayıb. Sonda Baş prokuror qeyd olunan faktlarla bağlı prokurorluq orqanları tərəfindən müvafiq cinayət işlərinin başlanıldığını bildirmişdir [4].

Göründüyü kimi, Ermənistan atəşkəs dövründə də öz niyyətindən əl çəkməmiş cinayətkar əməllərini davam etdirmişdir. Təəssüf ki, dünya birliyi Ermənistanın bu açıq-aşkar təcavüzkarlığına göz yumdu və təcavüzkarın qarşısının alınması üçün heç bir əməli tədbir görmədi. 1992-1993-cü illərdə münaqişəni nizama salmaq üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasında aparılan müzakirələr zamanı və Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələri qəbul edilərkən Şuranın daimi üzvü olan böyük dövlətlər Ermənistanın təcavüzkar dövlət kimi tanınmasına razılıq verməyərək münaqişənin ATƏT-in Minsk prosesi çərçivəsində atəşkəs və danışıqlar yolu ilə həll olunmasına üstünlük verdilər. Cəzasız qaldığından ruhlanan və bundan istifadə edən Ermənistan tərəfi BMT TŞ-nin münaqişəyə dair qəbul etdiyi 4 qətnaməyə də məhəl qoymadı. ATƏT-in Minsk qrupunun bu illərdəki fəaliyyətinə nəzər salsaq, demək olar ki, onun BMT Təhlükəsizlik Şurasının məlum qətnamələrini yerinə yetirmək üçün hazırladığı “Təxirəsalınmaz tədbirlər cədvəli” heç bir təsir gücünə malik deyildi [5].

Ermənistanın törətdiyi cinayətlərin araşdırılması və təqsirkarların cəzalandırılmasında beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin əsas təminatçısı kimi çıxış edən BMT çox mühüm addımlar ata bilirdi ki, bunu etmədi.

Yuqoslaviya və Ruandada törədilmiş beynəlxalq cinayətlərin araşdırılması və tribunalların yaradılmasında BMT kifayət qədər böyük təcrübəyə malik idi. Düzdür, BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar dörd qətnamə qəbul etdi və bu qətnamələr münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həlli üzrə siyasi prosesin hüquqi əsasları kimi çıxış edirdi.

Qətnamələrdə Azərbaycan ərazilərinin işğalı pislənilib, güc tətbiqi vasitəsilə ərazilərin zəbt edilməsinin qəbul edilməzliyi vurğulanıb, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu bir daha

təsdiq edilmiş və işğalçı qüvvələrin Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılması tələb olunmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq, reallıqda qeyd olunanların heç biri tətbiq olunmadı. Atəşkəs sazişinin imzalanması da onların susması üçün çox uğurlu bir variant oldu, sanki münaqişə həll olunmuşdu.

İslam Konfransı Təşkilatı Ermənistanın Azərbaycana təcavüz faktını tanıyan ilk beynəlxalq qurum olmuşdur [7]. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi davamlı olaraq Təşkilatın diqqət mərkəzində saxlanılmış və bununla bağlı mühüm sənədlər qəbul edilmişdir. Təşkilatın 1993-cü ildə Pakistanda keçirilmiş xarici işlər nazirlərinin 21-ci konfransında ilk dəfə olaraq, Ermənistan açıq şəkildə təcavüzkar dövlət kimi göstərildi və bununla bağlı qətnamə qəbul olundu. Sənəddə Ermənistanın təcavüzkar hərbi əməliyyatları nəticəsində Azərbaycanda humanitar vəziyyətin dözülməz həddə çatması, Ermənistanın davranışının beynəlxalq sülh üçün təhlükə yaratması, bu dövlətin silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasının zəruriliyi bildirilirdi.

İslam Konfransı Təşkilatının bu mövqeyi təqdirəlayiq idi, lakin bu tam olaraq, həm də beynəlxalq hüququn mövqeyi və ya uğuru hesab oluna bilməzdi.

Kamal Makili-Əliyev “Dağlıq Qarabağ münaqişəsində beynəlxalq hüququn tətbiqi” kitabında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin izahına iki aspektdən (beynəlxalq və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə) yanaşmışdır [1, p.44]. O, məsələyə ilkin olaraq, Dörd Cenevrə Konvensiyasının ümumi 3-cü maddəsinə əsasən, daxili silahlı münaqişə kimi yanaşmışdır. O qeyd edir ki, 3-cü ümumi maddənin tələbləri pozulduğu üçün heç bir halda Qarabağ ermənilərinin müstəqilliyindən, öz müqəddəratını təyin etməkdən söhbət gedə bilməz. Münaqişə Azərbaycan vətəndaşları (erməni mənşəli üsyançılar) arasında baş vermişdir. Sadəcə bu münaqişə kənarında idarə olunurdu, Ermənistan dövləti birbaşa münaqişəni idarə edir və onu beynəlxalq münaqişəyə çevirməyə çalışırdı və demək olar ki, buna da nail oldu. Artıq burada ikinci aspekt olaraq, məsələ beynəlxalq müstəviyə keçdi və silahlı münaqişə beynəlxalq xarakter alaraq Ermənistan-Azərbaycan arasında baş vermiş oldu.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində beynəlxalq humanitar hüququn bütün prinsipləri və Cenevrə Konvensiyalarının müddəaları pozulmuş, dinc mülki əhali qırğına məruz qalmışdır. Hansı ki, Dördüncü Cenevrə Konvensiyasının 4-cü maddəsinə müvafiq olaraq, silahlı münaqişə zamanı işğal olunmuş ərazinin dinc mülki əhalisi heç bir halda hücumla məruz qalmamalı, əksinə, müdafiə olunmalıdır.

Göründüyü kimi, Ermənistan bu maddənin tələbinə riayət etməmiş, nəinki dinc mülki əhalini müdafiə etmiş, əksinə, ərazidən qaçıb canını qurtarmaq istəyənləri belə sağ buraxmamışdır.

Daha sonra Konvensiyanın 49-cu maddəsinə görə fərdi və ya kütləvi məcburi deportasiya qadağandır. Bununla belə, yalnız əhalinin təhlükəsizliyi və imperativ hərbi tələb olduqda bəzi ərazilərin müvəqqəti boşaldılmasına icazə verilir. Bu maddənin tələbi də erməni silahlı birləşmələri tərəfindən pozulmuş və insanlar kütləvi şəkildə zorla deportasiya olunmuş, paralel olaraq işğəncələrə məruz qalmış və öldürülmüşlər. 1 həftə ərzində Ermənistan Kəlbəcərdən 60000 sakini deportasiya etmişdir.

Aktiv hərbi əməliyyatların aparıldığı ərazilərdə əgər əmlakın məhvi qaçılmazdırsa burada hər hansı formada məsuliyyət yaranmır, Konvensiyanın 53-cü maddəsinə görə hərbi zərurət olmadan əmlakın mənasız dağıdılması yolverilməzdir. Daha sonra Konvensiyanın 50-ci maddəsi uşaqlara xüsusi qayğı göstərilməsini, 55-56-cı maddələr isə əhalinin ərzaq və tibbi təminatını, əhalinin sağlamlığı və gigiyenasının təmin olunmasını tələb edir. Baxaq görək Ermənistan bu maddələrin tələblərinə riayət etmişdirmi? Ermənistan işğalçılıq siyasətini genişləndirməklə, körpələri və uşaqları amansızcasına öldürmüş və Konvensiyanın 50-ci maddəsinə birbaşa pozmuşdur, blokadada qalan dinc mülki əhalinin ərzaq təminatını dayandırmış, onun sağlamlığı və gigiyenasına təhlükə yaratmaqla 55 və 56-cı maddələrin tələblərini kobud şəkildə pozmuşdur.

900-dən çox yaşayış məntəqəsi Konvensiyanın 53-cü maddəsinin pozulması nəticəsində talan edilmiş, yandırılmış və dağıdılmış, 6000 sənaye, kənd təsərrüfatı və digər müəssisələr dağıdılmış və talan edilmiş, 9 min kvadratmetrdən çox yaşayış sahəsi olan 150 000 yaşayış binası, sosial və

mədəni məqsədlər üçün 4366 müəssisə, 695 tibb mərkəzi və müəssisəsi eyni qaydada dağıdılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunanlar Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasında toplanmış materiallarda öz təsdiqini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasının İşçi Qrupunda toplanmış materialların təhlili göstərir ki, Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən beynəlxalq humanitar hüquq normaları və Cenevrə Konvensiyalarına zidd olaraq, ərazilərin işğalı zamanı əsir və girov götürülmüş Azərbaycan vətəndaşlarına qeyri-insani münasibətlər göstərilmiş və onlar müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunmuşlar [8, s.6-7]. Belə ki:

– əsir və girovlardan qul kimi istifadə olunması, xüsusən də zərərli istehsal sahələrində;

– onların antitürk, antiazərbaycan ideoloji-təbliğat vasitəsinə çevrilməsi. Yəni Azərbaycan əsgərinin təhqiredici vəziyyətə salınaraq yaşayış məntəqələrində, xüsusən orta məktəblərdə “Baxın, bu türkdür, sizin düşməninizdir” kimi təqdim edilməsi;

– eyni zamanda nifrət hissinin artırılması məqsədilə əsir və girovların açıq şəkildə mülki əhalinin ixtiyarına verilərək meydanlarda nümayişkarənə şəkildə döyülməsinin təşkili;

– döyüşlərdə həlak olmuş terrorçu-quldur dəstəsi üzvlərinin və Ermənistan əsgərlərinin məzarı üzərində və “erməni soyqırımı”nın anım günlərində əsir girovların qurban kəsilməsi;

– əsir və girov götürülmüş şəxslərdən Azərbaycana qarşı istifadə, onların məxfi əməkdaşlığa cəlb olunması və Azərbaycanda terror-təxribat aktlarının törədilməsinə təhrik olunması. Eyni zamanda, əsir və girovların müxtəlif telekanallara çıxarılaraq öz ölkəsinin əleyhinə müsahibələr verməsinə təhrik edilməsi;

– əsirləri Vətənə qayıtmaqdan imtinaya və üçüncü ölkəyə getməyə təhrik edərək, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının pozulması barədə həqiqətə uyğun olmayan fikirlərin formalaşdırılması;

– əsir və girovların işğal olunmuş yaşayış məntəqələrinin sökülməsində və talan olunmasında, başqa sözlə, vandalizm aktlarında istifadəsi;

– əsir və girovların bir-birinə qarşı fiziki və qeyri-əxlaqi əməllər törətməsinə təhrik edilməsi;
– əsir və girovların insan alver obyektinə çevrilməsi kimi cinayət faktı.

Materialların təhlili təsdiq edir ki, 67 nəfər Azərbaycan vətəndaşı böyük məbləğdə pulun ödənilməsi müqabilində əsir və ya girovluqdan azad olunmuşdur.

Komissiyanın təqdim etdiyi törədilmiş cinayətlər birbaşa Cenevrə Konvensiyalarının müddələrinin və beynəlxalq humanitar hüquq normalarının birbaşa pozulmasıdır. Bu əməllərin hər biri özlüyündə beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularıdır.

Törədilmiş əməllərdən də görünür ki, etnik təmizləmə və azərbaycanlıların soyqırırma məruz qalması Ermənistanın əsas niyyətlərindən biri olmuşdur. Bütün bunların əsasında isə nifrət hissi dayanmışdır. Bunu 1993-cü ilin aprel ayında Kəlbəcər rayonunun işğalı zamanı Azərbaycan xüsusi xidmət orqanlarının radio əks-kəşfiyyat xidməti tərəfindən əldə olunmuş material da təsdiq edir [8, s.8-9]. Belə ki, həmin zaman Ermənistanın Vardenis rayonundakı qərargah radiostansiyasından Kəlbəcər döyüş bölgəsindəki baş radiostansiyaya bölgədəki bütün səyyar radiostansiyalara çatdırmaq üçün təcili əmr verilmişdir. Əmrdə əsir və girov götürülmüş Azərbaycan vətəndaşlarını, o cümlədən qocaları, qadınları və uşaqları təcili məhv edib basdırmaq tələb olunurdu. Tələsikliyə səbəb azərbaycanlılara qarşı törətdikləri cinayətlərin izlərini həmin vaxt döyüş bölgəsinə gələn beynəlxalq nümayəndə heyətindən, o cümlədən jurnalistlərdən gizlətmək olmuşdur. Dövlət Komissiyasında toplanmış materialların təhlili işğal zamanı mülki əhalinin müəyyən bir hissəsinin məqsədyönlü şəkildə girov götürülməsi faktını sübuta yetirir. Təhlil və araşdırmalar Ermənistan hərbiçilərinin Azərbaycana təcavüzü zamanı Cenevrə Konvensiyalarının tələblərinə zidd olaraq, əsir və girov götürülmüş insanlarla davranışı və onların saxlanma şəraiti ilə bağlı münasibətini aşağıdakı kimi təsnif etməyə əsas verir:

• beynəlxalq humanitar hüquq normalarına zidd olaraq mülki əhali qorunmamış, onlar girov götürülmüş və bir çox hallarda uzun müddət girovluqda saxlanmışlar;

• yaşına və cinsinə məhəl qoyulmadan onlara dəhşətli işgəncələr verilmiş və dözülməz şəraitdə saxlanmışlar;

• düşərgələr yaradılmamış, bir çox hallarda isə əsir və girovlar hərbi hissələrdə saxlanılmışlar;

• əsir və girovlar Ermənistanda ağır cinayətlər törətmiş şəxslərlə birlikdə həbsxanalarda saxlanılmışlar;

• ayrı-ayrı səhra komandirləri və “səlahiyyətli” şəxslər tərəfindən evlərdə və müxtəlif fərdi yerlərdə saxlanmış və çirkin məqsədlər üçün istifadə olunmuşlar;

• müxtəlif məlumatların əldə olunması üçün dəhşətli işgəncələrin müşayiəti ilə qeyri-qanuni sorğu-suallara cəlb olunmuşlar;

• müxtəlif tibbi və digər eksperiment obyektinə çevrilmiş, bədənlərinə şüalar verilmiş və tərkibi məlum olmayan maddələr yeridilmişdir;

• bir-birinə qarşı alçaldıcı və təhqiredici əməllər törətməyə təhrik edilmişlər;

• bir-birinin əleyhinə ifadələr verməyə məcbur edilmişlər;

• onlara qarşı yalançı ittihamlar irəli sürülmüş və günahsız olaraq “cinayət” məsuliyyətinə cəlb edilmişlər;

• soyuq və qarlı havada bayırda paltarsız vəziyyətdə saxlanılmış və heyvan hərəkətlərini yerinə yetirməyə təhrik edilmişlər;

• heyvanlarla bir qabdan yemək yeməyə məcbur edilmişlər;

• nəhayət hər bir vəchlə beynəlxalq təşkilatlardan gizlədilmişlər və s.

Erməni silahlı birləşmələrinin törətdiyi bu əməllərin hər biri eyni zamanda, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi, Roma Statutunun 8-ci maddəsində müharibə cinayətləri kimi göstərilmiş və cəzalandırılmalı əməl kimi xarakterizə olunmuşdur [2, s.268-272]. Həmin maddədə göstərilir ki, Məhkəmə müharibə cinayətlərinə münasibətdə, xüsusən, onlar plan yaxud siyasət çərçivəsində törədildikdə və ya bu cür cinayətlərin genişmiqyaslı hücum formasında törədilməsi zamanı yurisdiksiyaya malikdir.

Göstərilən bu cinayətlər məhz genişmiqyaslı hücum olaraq dövlət siyasəti formasında törədil-

mişdir və bunu törədən dövlət rəsmilərinin müha-kimə olunması üçün ciddi əsas yaradır. Təbii ki, Azərbaycan dövlətinin bununla bağlı kifayət qədər əsaslandırılmış sübutları mövcuddur. Doğrudur, Qarabağda soydaşlarımıza qarşı amansız cinayət törədənlərin bir qismi, beynəlxalq hüquq normalarına və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin tələblərinə müvafiq olaraq məsuliyyətə cəlb olundular. Onlardan Lüdvik Mkrtiçyan və Alyoşa Xosrovyanı misal göstərmək olar. Hər iki şəxs Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətləri törətmələrinə əsaslı şübhələr müəyyən edildiyindən onlara həmin maddələr üzrə ittiham elan edilməklə bəzələrinə məhkəmənin qərarı ilə həbs qətimkan tədbiri seçilmişdir. 20.05.2021-ci il tarixdə iş üzrə ittiham aktı təsdiq edilərək baxılması üçün Bakı Hərbi Məhkəməsinə göndərilmişdir [11].

Lüdvik Mkrtiçyan və Alyoşa Xosrovyanın azərbaycanlı əsirlərin və BHH-la müdafiə olunan digər şəxslərin girov saxlanması, onlara işgəncə verilməsi, qəddar və qeyri-insani rəftar edilməsi faktları müəyyən edilib. İstintaqa müəyyən olunub ki, Ermənistan Respublikasının vətəndaşı 1969-cu il təvəllüdü Lüdvik Mkrtiçyan Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində yaşayan, habelə Ermənistandan gəlmiş millətçi ermənilərdən ibarət yaradılmış silahlı qrupların fəaliyyətində iştirak edib, onlarla qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs halında cinayət əlaqəsinə girərək 1991-ci ilin iyulunda Xocalı şəhəri yaxınlığındakı “Balıca” adlandırılan meşədə girov götürülərək azadlığı qanunsuz olaraq məhdudlaşdırılmış Azərbaycan vətəndaşına, habelə 1999-cu il sentyabrın 13-də Goranboy rayonunun Tapqaraqoyunlu kəndi ərazisində girov götürülərək Ermənistan Respublikasının İrəvan şəhərinə gətirilmiş və həmin şəhərdə yerləşən hərbi hissələrin birində qanunsuz saxlanılan mülki şəxsə Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları tərəfindən sorğu-sual edilən zaman tərcüməçi kimi iştirak edərək işgəncə vermişdir.

İstintaqla Lüdvik Mkrtiçyan tərəfindən daha 11 nəfər əsir götürülmüş Azərbaycan vətəndaşının müxtəlif vaxtlarda Xocavənd və Ağdərə rayonları ərazisində, Şuşa həbsxanasında və Ermənistanın İrəvan şəhərində qanunsuz saxlanıldığı yerlərdə

döyülərək müxtəlif xarakterli işgəncələrə məruz qaldığı və Müdafiə Nazirliyinin N saylı hərbi hissəsinin hərbi qulluqçusunun avtomat silahdan atəş açılaraq öldürüldüyü müəyyənləşdirilib.

Adları qeyd olunan şəxslərin beynəlxalq hüquq-qazidd əməlləri sübuta yetirilmiş və 02 avqust 2021-ci ildə məhkəmə prosesi başa çatmışdır. Lüdvik Mkrtiçyan və Alyoşa Xosrovyan CM-nin 113-cü (işgəncə), 115.2-ci (müharibə qanunlarını və adətlərini pozma), 279.1-ci (qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələri və ya qrupları yaratma), 318.2-ci (Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədini qanunsuz olaraq keçmə) və digər maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətləri törətmələrinə görə hər biri 20 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmişdir.

Qeyd olunan faktlar Ermənistanın həyata keçirdiyi cinayətkar siyasətin bir hissəsidir. Azərbaycan Respublikası öz imkanları və gücü daxilində qanunvericiliyə müvafiq olaraq, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin edir, buna baxmayaraq, müharibə cinayətləri törədən və cəzadan yayınan digər şəxslər də var ki, onlar beynəlxalq səviyyədə mühakimə olunmalıdırlar.

NƏTİCƏ

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı Ermənistanın Azərbaycana vurduğu maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi üçün birmənalı şəkildə münaqişə dövründə azərbaycanlılara qarşı törədilmiş insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri və soyqırım cinayəti araşdırılmalı və təqsirkarlar məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Əks halda, beynəlxalq birləşmələrin cəzasızlıq mühitinin aradan qaldırılması istiqamətində apardığı təbliğat uğursuz hesab olunmalıdır. Unutmaq olmaz ki, erməni silahlı birləşmələrinin törətdikləri beynəlxalq cinayətlər tək Azərbaycan üçün deyil, bütün bəşəriyyət üçün qorxulu və təhlükəlidir. Bu əməllər birbaşa sülh və təhlükəsizliyə təhdid olmaqla, beynəlxalq hüquq normalarına qarşı yönəlmişdir. Həm Ermənistan, həm də Azərbaycan “Müharibə qurbanlarının müdafiəsinə dair” 1949-cu il Cenevrə Konvensiyaları və Əlavə Protokolları rətifasiya etmişdir. Azərbaycan Respublikası Konvensiyalardan irəli gələn müddələrin milli qanunvericiliyə implementasiyasını təmin etmiş, bütün münaqişə zamanı Konvensiyanın və bey-

nəlxalq humanitar hüququn tələblərinə riayət etməmişdir. Ermənistan isə əksinə, Konvensiyanın müddəalarını pozduğu halda məsuliyyətə cəlb olunmamışdır. Hesab edirik ki, Ermənistanın siyasi və hərbi rəhbərliyində təmsil olunan vəzifəli şəxslər layiqli cəzalarını mütləq almalıdırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Aliyev K.M. Enforcement of International Law in the Nagorno-Karabakh Conflict, Faculty of Law Lund University, 2007, 74pp. pg.44
2. Allahverdiyev Ə.V. Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər. Dərs vəsaiti. Bakı: "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2017, 376 s. s.268-272
3. İbayev V.İ. Dissertasiya. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və insan hüquqları. Bakı, 2002, 178 s.
4. Baş Prokuror: "Atəşkəs dövründə erməni təxribatı nəticəsində Azərbaycanın 398 hərbcisi, 31 mülki şəxsi həlak olub" [Elektron resurs] (https://apa.az/az/herbi_xeber/Bas-Prokuror-Atsks-dovrund-ermni-txribati-nticsind-Azrbaycanin-398-hrbcisi-31-mulki-sxsi-oldurulub-608501)
5. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması Azərbaycanın xarici siyasətində prioritet istiqamətdir. [Elektron resurs] (https://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_dekabr2009/98217.htm)
6. Erməni cinayətləri: Soyqırımı. Deportasiya. Terror., [Elektron resurs] (<https://genocide.preslib.az/>)
7. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, [Elektron resurs] (<https://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/iet.pdf>)
8. Səmədov E., Vəliyev E., Ağayev C. (tərtibçilər). Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası, Erməni əsirliyində: işgəncə və qətl antalogiyası, Təhsil nəşr. 2017, 368 s., [Elektron resurs]: http://human.gov.az/frq-content/plugins/book_x1/pdf/file/20210826124519_15140700.pdf
9. Sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun məlumatı, [Elektron resurs] (<https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/sulh-ve-insanliq-eleyhine-cinayetler>)
10. Karim H. Karim. "Covering the South Caucasus and Bosnian Conflicts: Or How the Jihad Model Appears and Disappears Arxivləşdirilib 2016-04-19 at the Wayback Machine," in Abbas Malek, Anandam P. Kavoori. The Global Dynamics of News. Greenwood Publishing Group, 2000; pp. 180–185.
11. I Qarabağ müharibəsində azərbaycanlılara işgəncə verən şəxs məhkəmədə ifadə verib, [Elektron resurs] (<https://apa.az/incident/birinci-qarabag-muharibesinde-azerbaycanlilara-isgence-veren-sexs-mehkemedede-ifade-verib-yenilenib-1-649422>)

Аловсат АЛЛАХВЕРДИЕВ

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ПОДХОД К ВОЕННЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, СОВЕРШЕННЫМ В ХОДЕ АРМЯНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена международным преступлениям, совершенным армянскими вооруженными формированиями в ходе армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта. В статье особо подчеркивается, что, хотя армяно-азербайджанский конфликт завершился, военные преступления и другие международные преступления, совершенные в ходе конфликта, не были полностью расследованы, а виновные не понесли наказания. В то же время в статье представлены и проанализированы военные преступления, совершенные армянскими вооруженными силами, как прямое нарушение Женевских конвенций и международного гуманитарного права.

Автор отметил, что он выступает за то, чтобы подходить к любым международным и немеждународным вооруженным конфликтам, включая нагорно-карабахский конфликт, через призму международного гуманитарного права и международного уголовного права. Так, он отметил, что без международного уголовного права невозможно будет расследовать серьезные нарушения международного гуманитарного права.

Ключевые слова: Нагорный Карабах, конфликт, военные преступления, Женевские конвенции, Римский статут, международное гуманитарное право

Alovsat ALLAHVERDIYEV

**INTERNATIONAL LEGAL APPROACH TO WAR CRIMES COMMITTED DURING
THE ARMENIAN-AZERBAIJAN NAGORNO-KARABAKH CONFLICT****SUMMARY**

The article is devoted to the international crimes committed by Armenian armed groups during the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict. The article specifically emphasizes that although the Armenia-Azerbaijan conflict has ended, war crimes and other international crimes committed during the conflict have not been fully investigated and the perpetrators have not been punished. At the same time, the article shows and analyzes the war crimes committed by Armenian armed groups as a direct violation of the Geneva Conventions and international humanitarian law.

The author noted that he is a supporter of approaching any international and non-international armed conflicts, including the Nagorno-Karabakh conflict, from the prism of international humanitarian law and international criminal law. Thus, he noted that it would be impossible to investigate serious violations of international humanitarian law without international criminal law.

Key words: Nagorno-Karabakh, conflict, war crimes, Geneva Conventions, Rome Statute, international humanitarian law